

Ocena

wieku jeleni

Określając wiek zwierzęcia w łowisku, należy zwrócić również uwagę na kształt głowy i wysokość jej noszenia, kształt i grubość szyi, tułów oraz ustawienie kończyn zwierzęcia. Istotne jest również, czy wiek osobnika szacujemy w miesiącach letnich, czy we wrześniu lub w styczniu.

W poprzednim numerze ŁP (8/2006) Antoni Przybylski w sposób syntetyczny przedstawił historię selekcji oraz dokonał analizy naszych działań w tym zakresie, trafnie oceniając niektóre przyczyny obecnej sytuacji. To jednak, moim zdaniem, tylko pierwszy – bardzo istotny – krok ku działaniom na rzecz doskonalenia selekcji w naszym kraju i budowania nowych standardów w tej dziedzinie. Polski Związek Łowiecki, ale także leśników, czeka jeszcze wiele wysiłków, by osiągnąć spodziewane rezultaty. Osobiście jestem zdania, że jednym z najważniejszych zadań powin-

no być tutaj praktyczne poszerzenie wiedzy naszych myśliwych w zakresie selekcji, w tym umiejętności rozpoznawania wieku. Dlatego chciałbym przedstawić, szczególnie myśliwym z niewielkim stażem łowieckim, kilka praktycznych uwag dotyczących umiejętności szacowania wieku jeleni byków, przy czym zaznaczam od razu, że zamieszczone uwagi dotyczące wieku jeleni byków oparte są na własnych spostrzeżeniach z łowisk oraz z materiałów badawczych opracowanych dla osobników w znanym wieku, pochodzących z hodowli fermowej.

► Sylwetka, głowa, pora roku

Obserwacje zwierzyny dokonywane w łowisku, ze szczególną uwagą na określone partie ciała byków, stanowią podstawową informację pozwalającą na przybliżoną ocenę wieku spotkanego osobnika. Szacując wiek byka, staramy się zwrócić szczególną uwagę na takie elementy jego sylwetki, jak:

- a) profil sylwetki – linia grzbietu; grubość szyi i wysokość jej noszenia; występowanie grzywy; linia podbrzusza;
- b) profil głowy – kąt między podgardłem a szyją; kształt profilu części twarzowej; wielkość i forma poroża;
- c) część twarzowa – umaszczenie; kształt głowy i szerokość czoła.

Szacując wiek jelenia, musimy odnieść się również do pory roku. Istotne jest bowiem, czy wiek osobnika szacujemy w miesiącach letnich, czy we wrześniu lub w styczniu.

Ba, również intensywność ryków w czasie rykowiska jest różna i zależy w dużej mierze od wieku jelenia. Osobniki młode (4–5-letnie) w okresie rykowiska ryczą intensywniej na początku rui, natomiast aktywność głosowa byków dojrzałych (10–12-letnich) stopniowo wzrasta w trakcie sezonu rujowego, jednak nawet pod koniec rykowiska

zdecydowanie łatwiej jest usłyszeć byka młodego i w średnim wieku, aniżeli byka łownego (11–12 letniego).

► 2. rok życia

Byki w pierwszym porożu mają szczupłą sylwetkę z cienką szyją, zwykle bez grzywy, kiedy spotkamy je w okresie lipca–sierpnia, a nawet we wrześniu. Jednak ich grzywa w tym wieku jest wyraźnie widoczna zimą, szczególnie w styczniu i lutym – w czasie najbliższej zimy zwróćmy uwagę, czy szpicaki mają wyraźną grzywę. Większość podręczników jednoznacznie stwierdza, że u szpicaków brak grzywy, podobnie jak u byków w 3. roku życia. Grzywa pojawia się jednak u szpicaków w dobrej kondycji już we wrześniu–październiku wraz z dojrzewaniem osobnika i jest szczególnie widoczna w okresie późnozimowym. Poza rykowiskiem szpicaki zwykle towarzyszą chmarom łań. Pierwsze poroże wycierane jest we wrześniu lub na początku października, a zrzucające w kwietniu lub w początkach maja.

► 3. rok życia

Wielkość ciała byków w drugim porożu odpowiada rozmiarom dojrzałej łani w 5.–7. roku życia. Przed rykowiskiem, ►

4.-5. rok

► 4.-5. rok życia

Byki w trzecim-czwartym porożu mają nadal szczupłą sylwetkę, z wyraźnie mocnym tułowiem, z odcinającą się w sposób znaczący dłuższą, dość cienką szyją, z równą linią grzbietową i lekko zarysowanym kłębem, co znacznie odbiega od spostrzeżeń innych autorów twierdzących, że łopatki tworzące kłąb zaznaczają się dopiero w 6.-7. roku życia byka. Kształty ich ciała są jednak pełniejsze w porównaniu z 3. rokiem życia. Tułów jest potężniejszy, z silniej rozwiniętą klatką piersiową. Punkt ciężkości ciała znajduje się mniej więcej w połowie tułowia. Linia podbrzusza jest zasadniczo prosta.

Szyja u osobników w 4.-5. roku życia jest dość wysmukła, ciągle noszona jest wysoko, jak u młodych osobników. Wyraźnie zaznaczona jest grzywa, szczególnie w okresie późnojesiennym i zimowym. Obejmując boki i dolną część karku sprawia, że szyja wydaje się być grubsza i krótsza, szczególnie w okresie późnoje-

for. Andrzej Stachurski

► choć często również po nim, przebywają w chmarach z laniami, cielakami i szpicakami (to cecha charakterystyczna dla tego wieku) albo tworzą chmary osobników jednowiekowych. W okresie rykowiska włączają się w okolicy miejsc rykowiskowych samotnie lub w towarzystwie młodego byka, w bezpiecznej odległości, nie biorąc aktywnego udziału w rykowisku.

Linia grzbietu u byków w 3. roku życia jest prosta, a u nasady karku widoczne jest charakterystyczne wgłębienie. Latem można jeszcze zauważyć, że partia barkowa położona jest nieco niżej niż zad. Jednak już po kilku kolejnych miesiącach linia grzbietu wyrównuje się. Szyja jest cienka, długa, wysoko noszona. We wrześniu-październiku w jej środkowej partii zaczyna pojawiać się grzywa w postaci nieco dłuższej sierści. Jest ona dobrze widoczna w okresie jesienno-zimowym (listopad-luty), obejmuje wtedy nie tylko dolną część szyi, ale także jej boki. Jest ona silniej rozwinięta niż podają to dostępne na naszym rynku opracowania.

Głowa jest nieco krótsza niż u byków starszych, wąska, o prostej linii profilu, bez garbu charakterystycznego dla osobników dojrzałych. Żuchwa przy szyi jest wyraźnie podcięta, tworząc z nią kąt ostry. Jak wynika z obserwacji, drugie poroże – w trzecim roku życia – nakładane jest w formie szóstaka lub ósmaka, ale byk może być dziesiątakiem lub dwunastakiem regularnym obustronnie koronnym. Cechą charakterystyczną są wysokie, cienkie moździenie, wyraźnie odznaczające się w tle czaszki, gdy byk patrzy na nas.

6.-7. rok

for. Erich Marek

siennym. Nie potwierdzają tego w swoich obserwacjach inni autorzy, twierdząc, że u byków w czwartym-piątym roku życia grzywa jest jeszcze słabo zaznaczona, co mija się z rzeczywistością, chyba że mówimy o miesiącach sierpień-wrzesień.

U nasady karku, szczególnie u byków w 5. roku życia, tworzy się mniej ostry kąt i występuje mniejsze wgłębienie charakterystyczne dla byków w 3. roku życia. Głowa z profilu jest nadal wąska, długa, pociągła, z nieco szerszym niż u młodszych osobników czołem. Pod żuchwą nie występuje jeszcze podbródek (zwisające podgardle), który jest wyraźnie widoczny u byków w 6.-7. roku życia podczas rykowiska.

W okresie rykowiska byki w tym wieku w populacjach modelowych są oczywiście wciąż kibicami.

► 6.-7. rok życia

Byki w piątym i szóstym porożu mają potężniejszy tułów, choć nadal wciąż dość

Przy ocenie wieku zwierzyny żywej ważnymi wskazówkami są m.in.:

- ! miejsce i pora dnia, w którym zwierzyna została zauważona,
- ! zachowanie się zwierzyny i wewnątrzgatunkowe stosunki socjalne,
- ! tonacja oraz częstotliwość ryku byka w okresie rykowiska,
- ! forma i potęga poroża,
- ! sylwetka zwierzęcia, jako najistotniejszy (najważniejszy) element przyżyciowej oceny wieku jelenia byka.

wysmukły. Punkt ciężkości ciała stopniowo przesuwają się ku przedniej jego połowie. Potężna klatka piersiowa dość łagodnie przechodząca w mocny kark stwarza wrażenie siły. W tym wieku kończy się budowa kośćca byków i w kolejnych latach stają się one już w pełni dojrzałe.

Z linii grzbietu ostro odcinają się łopatki, tworząc wyraźnie zaznaczony kłąb. Partia barkowa nabiera tężyzny, przez co linia grzbietu jest wyrównana, a wgłębienie u nasady karku, widoczne u młodszych byków, staje się mniej wyraźne, a wręcz zanika. Linia podbrzusza jest prosta, choć jeżeli osobnik przed rykowiskiem jest łojny, linia ta staje się

wyraźnie obwisła. Punkt ciężkości ciała przesuwają się ku przedniej części tułowia.

Głowa jest szersza, z profilu prosta, tępo zakończona. Nie jest noszona już tak wysoko, jak w przypadku byków młodych. Pod żuchwą wyraźnie widoczna jest fałda skóry, czyli podbródek, szczególnie widoczny u byków łojnych w czasie rykowiska i który może zanikać zimą, gdy byki są w gorszej kondycji. Szyja jest silniejsza, grubsza i bardziej umięśniona. Gęsta grzywa sięga wyżej niż u młodszych byków.

Podczas rykowiska byk w tym wieku pełni rolę organisty i często jest już bykiem stadnym.

► 8.-9. rok życia

Byk w siódmym-ósmym porożu to dojrzały osobnik z silnie rozbudowaną partią barkową. W stosunku do przodu ciała, tył jest nieco słabiej rozwinięty. Ciężar tułowia spoczywa głównie na przednich badylach. Objętość mięśni karku

jest imponująca. Nie występuje wgłębienie u nasady karku, a z linii grzbietu wyraźnie wystają łopatki tworzące kłąb.

Głowa wydaje się krótsza, z profilu tępo zakończona i noszona jest nisko. Czoło u obserwowanego byka jest szersze niż u byków młodszych. W części twarzowej, głównie na czole, sierść może przybierać siwy odcień, typowy dla osobników dojrzałych. Bardzo umięśniona szyja wydaje się krótsza niż u młodych byków. Grzywa wyraźnie widoczna jest już pod koniec sierpnia, obejmuje cały kark i sięga w okolice klatki piersiowej, w kolejnych miesiącach jest ona coraz obfitsza, a najbardziej okazała w grudniu-styczniu.

Podgardle (podbródek) wyraźnie zaznaczone (opuszczone) już od przyzębowej części żuchwy, w zestawieniu z profilem głowy sprawia wrażenie tępego klina. Wyraźnie widoczna jest również obfita grzywa na całej szyi, sięgająca w okolice klatki piersiowej. Otacza cały kark, a rozbudowane pod wpływem testosteronu ►

8.-9. rok

for. Bogdan Pawłowski

8.–9. rok

for. Andrzej Wierzbieniec

► mięśnie karku sprawiają wrażenie, że kark staje się grubszy i jak gdyby krótszy niż u osobników młodszych. Byk nabiera więcej stateczności i nosi głowę niżej, zwłaszcza pod koniec rykowiska, kiedy znacznie spada jego kondycja fizyczna.

Byki w 8.–10. roku życia są na rykowisku głównymi reproduktorami i będąc w pełni sił, potrafią wywalczyć sobie chmarę. Ich chmary są również najliczniejsze. Im bardziej byki są zaawansowane wiekowo, liczba łań skupionych wokół nich w czasie rykowiska maleje (byki 12–13-letnie mają przeważnie 1–2 łanie).

Brzuch jest wyraźnie opuszczony, wyłączając okres tuż po rykowisku, kiedy byk w tym wieku – często stadny – jest „spadły” i ma wówczas wyraźnie podkasaną linię brzucha. Z roku na rok potężnieje również przednia część ciała.

► powyżej 10. roku życia

Byki stare w 11.–13. roku życia to osobniki bardzo ostrożne, z ich sylwetki, ruchu bije powaga i majestat króla kniei. Dojrzałym i starym osobnikom głowa już nie rośnie. Szyja jeszcze bardziej potężnieje i staje się jakby cięższa, noszona jest przeważnie

w położeniu poziomym. W linii grzbietowej występuje wzniesienie w kłębie, ostro kontrastujące z zapadniętymi słabiznami i ściętym (opadającym) zadem. Punkt ciężkości ciała w przypadku samców przesuwa się ku przedniej połowie tułowia. Badyle (kończyny) są ustawione dalej od siebie. Ponadto charakterystyczną cechą jest środek długości ciała mierzony od nozdrzy do zadu, który znajduje się w punkcie wyznaczonym przez przednie badyle lub przed nimi. Już w sierpniu cały kark (szyję) od mostka po zuchwę porośnięty jest obfitą grzywą, co potęguje wrażenie wręcz przebudowanej przedniej partii ciała, choć czasem zdarzają się również w tym wieku osobniki bez zaznaczonej grzywy.

Okolo 10.–12. roku życia w profilu głowy jelenia byka dostrzec możemy często garb widoczny między świecami a nozdrzami jelenia. Świadczy to o tym, że mamy do czynienia ze starym bykiem. Spotykamy jednak stare byki, u których profil czoła i kości nosowej jest wklęsły. Mają one szerokie czoło i proporcjonalnie wąską część nosową czaszki. U najstarszych byków tworzy się dodatkowy podbródek rozpoczynający się przy samym końcu przyzębnej części kąta zuchwy.

Sylwetka byka starego w połowie września różni się szczególnie od byków w 8.–9. roku życia tym, że jest niekształtna, tak jakby osobnik dotknięty był artretyzmem, który objawia się nie tylko w ruchu, ale i wyglądzie monumentalnej sylwetki. Nierówna linia grzbietu opada w kierunku zadu. Wyraźnie widać zapadające się słabizny. Mięśnie tułowia oraz obficie umięśnione kark i szyja sprawiają wrażenie

10. rok

for. Jakub Piasecki

niekształconych, reumatycznie zwyrodniałych, jeśli użyć terminologii medycznej. To symptom cech starczych.

Jednak byk kapitalny w tym wieku (11–12-letnie) pomimo takiego wyglądu sylwetki nie wykazuje w wieńcu żadnych cech selekcyjnych. Uwstecznianie poroża następuje u takich osobników często dość gwałtownie w 13.–14. roku życia. Część byków, jak dowodzą obserwacje, osiąga szczyt rozwoju wieńca już w 8.–10. roku życia. Wówczas uwstecznianie poroża może następować już w 11.–12. roku życia. Dlatego też odnoszenie jakości poroża do wieku osobnika może okazać się wielce mylące. Rzecz to godna uwagi, ale temat ten może być przedmiotem innych rozważań nad porożem jeleniowatych.

Pamiętajmy, że wygląd sylwetki byka w danym wieku musimy zawsze odnosić do czasu (miesiąca), w którym dokonujemy jego oceny, wieku osobnika i stanu fizjologicznego, czyli cyklu rocznego i wie-

oletniego wzrostu i rozwoju poroża oraz m.in. fazy okresu godowego. Byki stadne, przykładowo, zaraz po rykowisku lub w końcowej jego fazie potrafią sprawiać wrażenie byków starszych o 2–3 lata aniżeli w rzeczywistości są. Takie jest wyczerpanie ich organizmu. Nie wolno o tym zapomnieć, mierząc do dojrzałego byka pod koniec rykowiska.

Szacując wiek byków w terenie, musimy odnosić nasze spostrzeżenia odnośnie do wieku danego jelenia do konkretnego czasu miesiąca, pory roku czy fazy rykowiska i na jego tle porównywać wiek innych osobników. Przykładowo w listopadzie–grudniu byk w 6.–7. roku życia może mieć grzywę znacznie obfitszą niż byk w III klasie wieku na przełomie sierpnia i września.

Pamiętajmy również, że oceniamy wiek zwierzyny zawsze w sytuacji swobodnego zachowania danego osobnika, nie może być w żaden sposób zmącony jego spokój. Trudno będzie nam ocenić

wiek osobnika, który ryczy lub ogania chmarę łań. Jeszcze z trudniejszym zadaniem spotkamy się, prowadząc obserwację na wprost od czoła lub gdy osobnik jest zaniepokojony. Przyjmuje on wówczas sylwetkę nienaturalną, która utrudnia właściwą ocenę wieku. Wiek najlepiej szacować, gdy obserwować będziemy spokojnie żerującego byka w okresie rykowiska (przykładowo spokojnie przebywającego z łaniami) czy też ciągnącego na żer lub wracającego z żerowiska.

Tym, którzy w karierze selekcjonera stawiają dopiero pierwsze kroki, radzę, by zwracać uwagę na najdrobniejsze nawet szczegóły pozwalające ocenić wiek jelenia. Notujmy je w dzienniku myśliwskim, by nawet po latach można było powrócić do szczegółowych spostrzeżeń, pozwalających ukształtować praktyczną umiejętność przyżyciowej oceny wieku jeleni byków. □

Dariusz Zalewski

10. rok

for. Andrzej Wierzbieniec